

5. ДАДО. – Ф.Р-6463. – Оп.1. – Спр.23.
6. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5663.
7. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2403.
8. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2011 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=829%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk.
9. Центр Разумкова. Соціологічне опитування. Чи належите Ви до якоїсь із церков, релігійних конфесій? [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=299.
10. Журнал Благовісник. «Щоби претендувати на право бути голосом совісті, церква сама має бути чистою і моральною». Інтерв'ю зі старшим єпископом Церкви ХВЄУ Михайлом Паночко [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.blag.org.ua/2zitya_tserkvi/panochko.html.
11. Офіційний сайт Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Обращение Всеукраинского Совета Церквей и религиозных организаций к участникам парламентских слушаний «Состояние общественной морали в Украине» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.vrciro.org.ua>.
12. Офіційний сайт ХВЄ України. IV Бизнес конференция Христиан Предпринимателей. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/vidilu/bussines/80-2011-03-18-19-55-01/141-businessconf>.
13. Офіційний сайт Головного Управління праці та соціального захисту населення Відбулось засідання обласної комісії у справах альтернативної (невійськової) служби [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://gupszn.odessa.gov.ua/NewsForPrint.aspx?id=38810>. – 28.09.2011.

Грушевая Т. В. Общественная позиция украинских протестантов в XX ст.

В статье рассматривается общественная позиция поздних протестантов (евангельских христиан-баптистов, пятидесятников и адвентистов седьмого дня) в Украине через конкретно-исторический фон эволюции в XX ст. Прослеживаются особенности реакции поздних протестантов в Украине на модернизационные процессы XX ст.

Ключевые слова: *поздний протестантизм, государственная политика, модернизационные процессы.*

Grusheva T. V. Public position of Protestants in Ukraine in the 20th century

In the article studied the public position of the late Protestants (evangelical Christian Baptists, Pentecosters and Adventists of the seventh day) in Ukraine through the concrete historical background of the evolution in the twentieth century. The peculiarities of the reaction of late Protestants in Ukraine on the modernizing processes of the twentieth century.

Keywords: *late Protestant, state policy, modernistic processes.*

УДК: 2–766:279.123(477)

Р. А. Сітарчук

УНІФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОТЕСТАНТІВ У ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ ЇХ ЦЕРКОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті розглядаються важливі аспекти діяльності протестантських конфесій баптистів, євангельських християн та адвентистів сьомого дня у ході формування їх церковних організацій. Їх уніфікація зумовлювалася загальними витоками, подібністю віровчення, однаковим простором й умовами розвитку за владної політики. В кожній з конфесій вона мала певні особливості, однак схожість у загальних чинниках переважала.

Ключові слова: *адвентисти сьомого дня, аспект, баптисти, євангельські християни, розвиток, структура, уніфікація, церква.*

Дослідження історії протестантизму в Україні, особливо в такий багатий на події період його становлення, як початок 20-х рр. ХХ ст., неможливе без звернення до внутрішнього розвитку організацій протестантів (євангелістів) та їх взаємовідносин, оскільки це проливає світло на сутність тієї чи іншої конфесії, її місце у суспільстві, дозволяє зрозуміти ставлення до неї влади. У цій публікації здійснена спроба дослідити деякі аспекти внутрішньоконфесійної діяльності пізніх протестантських об'єднань в Україні, а саме: баптистів, євангельських християн та адвентистів сьомого дня. Питання творення життя громад та міжконфесійних стосунків протестантських організацій досліджувалися у працях істориків. Назвемо найвідоміші монографії: О. Безносової [1], М. Жукалюка [2], З. Каліничевої [3], Л. Коваленка [4], Г. Лебсака [5], Л. Мітрохіна [6], «История евангельских христиан-баптистов в СССР» [7]. Але їх матеріали стосувалися переважно діяльності євангелістів на загальноросійському, загальносоюзному рівні, в той час як українські території, тим більше їх регіони, розглядалися опосередковано, дотично, тому дослідження історії протестантизму саме в цьому розрізі є метою нашої наукової розвідки.

Пізнні протестантські організації розпочали свою діяльність на території сучасної України у другій половині ХІХ ст. Творення їх організацій, обрядовість, місіонерська діяльність, догматика, взаємини формувалися під впливом багатьох споріднених факторів. Справді, в них було чимало спільного,

зокрема: загальні витоки, схожі корені віровчення й однаковий простір та умови розвитку за владної політики. Зміна ставлення влади до протестантських конфесій змушувала їх вносити корективи в свою організацію і навіть перебудовувати її. Разом з тим, з урахуванням реалій евангелістський рух еволюціонував й самостійно, під впливом внутрішніх чинників, створюючи нові, найприйнятніші для громад форми існування їх об'єднань. Звернемо увагу на розвиток визначальних аспектів внутрішньоконфесійного життя протестантів на прикладі діяльності конкретних громад в українських землях.

Розпочнемо свій огляд з будови громад. Посади в громадах евангелістів були виборними, причому матеріальне становище кандидата не мало вирішального значення. В голосуванні брали участь переважно хрещені члени громади. Очолював общину пресвітер – духовний наставник й адміністратор (у невеличких групах його обов'язки виконував «керуючий брат»). Одним із найголовніших його обов'язків було: проповідування, здійснення обрядів та переломлення хліба, головування на молитовних зборах. «Керуючим братам» дозволялося лише проповідувати. Помічником і заступником пресвітера був дякон, який відповідав за громадську касу. Зауважимо, що найчастіше ці обов'язки виконував скарбничий, якому віруючі здавали гроші на зібраннях, а інколи приносили додому [8, арк.81]. Пресвітер обирався щорічно, однак його посвята на цю посаду здійснювалася проповідником-благовісником один раз і при переобранні не повторювалася. Обов'язки всіх керівників громади адвентистів розмежовувалися. Так, пресвітер не мав права займатися біблійною роботою, а біблійний працівник не міг проводити обряди [9, с.67-68].

На зібраннях протестанти читали слово Боже, проповіді, молилися, співали гімни. Не визнавалися загальнообов'язкові молитви, які мали в них характер живих імпровізацій. Розмови велися про різні аспекти віровчення. За можливості, особливо з місіонерською метою, молитовні збори облаштовувалися з урочистістю, маючи в своєму розпорядженні прекрасний хор, а з новими відвідувачами вони поводитися так майстерно, що підсвідомо пробуджували в них інтерес і бажання відвідувати зібрання ще раз. Це змушували констатувати й православні священики, зазначаючи, що загальні співи «сектантських» псалмів у рідних і близьких серцю народних наспівах, проста душевна проповідь про покаяння та виправлення життя, гарячі, зі сльозами на очах колінопредклоніння та молитви справляють на людей незабутнє враження, два-три таких зібрання й кілька прозелітів уже готові [10, арк.34-35].

Встановленої періодичності у проведенні евангелістами молитовних зборів на межі XIX-XX ст. не існувало, громади проводили їх переважно три-чотири рази на тиждень. При цьому час початку зібрань, ймовірно, залежав від зайнятості віруючих. Так, полтавські адвентисти збиралися щосередини о 18, щосуботи о 10 і щонеділі о 18-й годині [11, с.1203-1205]. Їхні сімферопольські брати сходилися на молитву щосередини о 19 годині, щоп'ятниці о тій самій годині, щосуботи о 9 і 16 годинах і в неділю о 18 годині [12, арк.1]. Приблизно такий же тижневий розпорядок був і у харківських адвентистів. Очевидно, що єдиних вимог щодо проведення молитовних зібрань центральні керівні органи церкви адвентистів на той час ще не розробили, і на місцях день зібрань визначався переважно на власний розсуд.

Вступу до організації передувало достатньо довгий випробувальний термін, упродовж якого перевірялися твердість переконань і моральні якості кандидата. Ця обережність, окрім власне релігійних обставин, зумовлювалася потребами свого рекламування, пропагуючи себе і свій спосіб життя, представники «нової віри» не могли ризикувати своєю репутацією і приймати до своїх лав неперевіраних людей [1, с.107-108]. Після ознайомлення з Біблією на загальних урочистих зборах кандидати в члени громади складали іспит на знання догматів віровчення. Інколи від новонавернених вимагалася якась особлива урочиста обітниця, актуальна для того часу. Наприклад, напередодні й під час війни в деяких громадах від новоприбулих вимагалася обіцянка свято й неухильно виконувати заповідь «не убий» [13, арк.8]. Процес перевірки кандидата завершувався хрещенням і прийняттям до складу дійсних членів громади. Хрестили у відкритих водоймах, занурюючи нового віруючого один раз у воду. Крім того, переважно раз на три місяці здійснювали обряд переломлення хліба та омовіння ніг.

Утім, не варто абсолютизувати традиції вступу до організації. Інколи такий прийом відбувався без дотримання перелічених правил, нашвидкуруч, оскільки ситуація в суспільстві не сприяла дотриманню їх. Так, бажаний міг подати заяву про вступ, потім ознайомитися з правилами релігійного й етичного життя без усіляких обіцянок і присяг. Через певний час, упродовж якого сумлінно відвідувалися богослужіння, особа зараховувалася до членів громади. Зарахований до організації зобов'язаний був відвідувати молитовні зібрання, особливо під час здійснення причастя, вносити свою частку на потреби громади й уніону в цілому. Евангелісти повинні були відмовитися від шкідливих звичок, оскільки при схильності до них вони не могли опанувати всіма догмами віри. Правила поведінки забороняли їм палити, вживати спиртні напої, грати в азартні ігри тощо. Віруючий, який не відвідував кількох зборів без поважних причин, міг бути тимчасово відлученим і навіть виключеним із громади.

Усі прихильники й опоненти протестантів відзначали їх значний «прозелітизм», прагнення навербувати якнайбільше прихильників. Оскільки головним завданням у справі виконання релігійного обов'язку евангелісти вважали моральне вдосконалення в душі «Евангелія» й поширення вчення серед

новонавернених, то пропагандою віри займалися всі послідовники цих деномінацій. Поступово з числа віруючих виділялися найталановитіші в ораторському мистецтві проповідники, які ставали професійними місіонерами. У протестантських конфесіях вони називалися по-різному, але найчастіше зустрічаються: «благословенні проповідники» («благосітники»), «роз'їзні (не рукопокладені) проповідники», «біблійні працівники» (останні згадуються в документах досить рідко).

До прерогативи благословених проповідників належало рукопокладення та висвячення нових місіонерів і пресвітерів у межах об'єднання, турбота про релігійно-моральний рівень. Крім того, переважно вони могли здійснювати переломлення хліба на початку року, приїжджаючи в кожную громаду. Як виняток за дорученням вищого керівництва, це міг зробити місцевий пресвітер [14, арк.80]. Сама ж посвята благосітника здійснювалася в присутності голови союзу.

Роз'їзні проповідники обиралися місцевими конференціями, але не посвячувалися на посаду. Вони «обслуговували» громади лише певного району і не могли здійснювати переломлення хліба і хрещення віруючих. На утримання роз'їзних місіонерів спеціально складалася каса «благосітника». Якщо ж громада була невеличкою й бідною, то такий місіонер утримувався на паях з іншими [1, с.107-108]. Ще менші повноваження мали біблійні працівники, які призначалися місцевими конференціями і діяли в окремих громадах. Свою кваліфікацію проповідники повинні були підтверджувати постійно і особливо на час можливого переобрання на наступному з'їзді.

До початку ХХ ст. справою місії займалися переважно, а в деяких конфесіях, наприклад, в адвентистів, виключно, іноземці або етнічні німці. Перші проповідники з числа українського (російського) населення були рукопокладені в баптистів. Певну частину українських територій місцеві місіонери охоплюють своєю діяльністю тільки через деякий час після легалізації громад протестантів та створення самостійних від закордонних союзів.

Обґрунтованою і виправданою, з нашої точки зору, була часта зміна керівництвом об'єднань місцевостей, які належали до сфери впливу того чи іншого проповідника. Переважно вони обслуговували певний регіон один-два роки, після чого відбувалася ротація. При цьому, як правило, уродженці однієї місцевості відряджали в іншу, а це підвищувало їх неупередженість під час виконання обов'язків і позитивно впливало на ефективність діяльності. Міграція проповідників шліфувала їхню фахову майстерність і стимулювала до професійного зростання. Крім того, до частого переміщення проповідників спонукав і постійний контроль влади за діяльністю останніх, яка нерідко закінчувалася арештами. Тому вчасна заміна місіонера, до якого вже встигли придивитися відповідні органи, могла попередити санкції щодо нього.

Місіонерство євангелістів було, напевно, найважливішим чинником діяльності, оскільки впливало на зростання кількості віруючих конфесій. У зв'язку з цим, наприклад, баптисти навіть заохочували членів своїх громад до пошуку нових послідовників віровчення, звільняючи на певний час від внесення пожертвувань [15, арк.66].

У подальшому євангелісти, використовували різноманітні засоби для пропаганди свого віровчення. Це могла бути і їхня повсякденна робота. Своєрідними позаштатними місіонерами були солдати та матроси, які служили в південних регіонах імперії і там пізнали вчення протестантів, а потім, повернувшись додому, знайомили з ним своїх земляків [16, арк.6]. До однієї з причин розвитку «сектантства» влада відносила ярмарки й базари, оскільки саме на них у найбільшому скупченні люду, на її думку, велася посилена пропаганда євангелістів. Звинувачували останніх і в облаштуванні співів та роздачі брошур з основами віровчення біля шкіл.

Не обмежуючись звичним місцем проведення зібрань, протестанти влаштовували на великі свята й спеціальні пересувні молитовні збори, які з метою підвищення уваги православних переносилися в різні місця парафії. Більш кількісні та багаті громади мали і свої спеціальні місіонерські загони, які склалися з двох-трьох проповідників і прекрасно організованого хору півчих. Ці загони, отримавши дозвіл у місцевої адміністрації, а то й без нього, після широкої рекламної кампанії з'являлися у визначених для пропаганди пунктах і в найнятих приміщеннях влаштовували «закличні зібрання», пригощаючи відвідувачів чаєм [17, арк.45].

Представники влади неодноразово заявляли, що євангелісти перетворили на пропаганду свого вчення й похоронні процесії. Зокрема, вони намагалися нести покійника людними вулицями, навіть в обхід найкоротшого шляху до цвинтаря. На шляху, на відкритій місцевості, вони дуже часто зупинялися, читали Євангеліє і супроводжували це читання проповідями, в яких викладали своє «сектантське вчення» і засуджували вчення та звичаї православних. Упродовж всього шляху вони співали ті самі духовні пісні, які виконували і під час своїх молитовних зібрань. Ці похоронні процесії влаштовувалися урочисто і багатолюдно. Для участі в них з'їжджалися протестанти й з навколишніх сіл [18, арк.7].

Зазначені заходи протестантів свідчили про ранній, початковий етап у становленні їх організацій. У роки національно-визвольних змагань (1917-1920 рр.) та зі встановленням в Україні радянської влади процес оцерковлення «сектантів» посилювався. Усталеності, а згодом і формалізації, зазнає культова практика протестантів, триває процес уніфікації обрядів. На зміну вільному спілкуванню,

імпровізованим виступам учасників зборів прийшла регламентована служба, яка проводилася за заздалегідь установленим розпорядком. Під час молитовних зібрань, наприклад, баптисти та євангельські християни прослуховували 3-4 (у неділю – більше) проповіді, кілька пісень общинного хору (або сольні виступи учасників вокального ансамблю чи поетичного гуртка), брали участь у колективних співах псалмів і загальних молитвах, які чергувалися з проповідями. Так у 1927 р. Всеросійський союз євангельських християн ухвалив рішення про одночасну молитву євангельських християн на всій території СРСР – 1 січня кожного року [19, 92зв.]. Крім загальних молитовних зборів, влаштовувалися молодіжні, дитячі, євангелізаційні (на які запрошували невіруючих), святкові (День матері, День жнив). Були спроби також уніфікувати обряд хрещення. Зокрема тим, хто приймає віру, пропонувалося одягатися лише в білий одяг, а тим, хто проводить обряд, – у будь-який, навіть темний [20, арк.74]. Щомісяця (або частіше) проводили обряд євхаристії, до якого допускали лише членів громади і який супроводжувався омиванням ніг, як це робив Ісус Христос. Лише члени конфесії могли бути учасниками обряду ординації, а також (хоча і не завжди всі, частіше найактивніші віруючі) членських зборів, де вирішували певні організаційні і господарські питання. Існувала розгалужена система общинних обов'язків, що охоплювали більшість дієздатних віруючих.

Подібної уніфікації зазнавали обряди та внутрішньоцерковна регламентація й у адвентистів сьомого дня. Зокрема в резолюції П'ятого Всесоюзного з'їзду (Москва, 1924 р.) зазначалося, що «Бог зберіг Свій народ в єдності вчення та організації» [21, арк.39]. Усім громадам було наказано зосередити увагу на дослідженні Священного Писання і пропаганді християнського способу життя. Рекомендовано організувати місіонерські гуртки для підняття рівня духовного життя і загальної культури віруючих. Суботні зібрання було розподілено таким чином, щоб кожна перша субота місяця присвячувалася справі милосердя, друга – місіонерській роботі, третя – життю громади, четверта і п'ята – загальній євангелізації. Відповідно повинні розподілятися й пожертвування. Вирішено вести боротьбу проти алкоголізму, тютюнопаління та інших шкідливих для здоров'я людини звичок. Раді Всесоюзного союзу адвентистів сьомого дня доручалося засновувати санаторії, лікувальні заклади, фабрики для виробництва продукції харчування тощо.

Регламентація внутрішнього життя протестантських об'єднань дозволяла виробити єдині вимоги щодо діяльності громад, полегшувала керівництво ними на всіх щаблях ієрархічної системи управління, разом з тим, вона вихолощувала демократизм, свободу, неповторність організацій євангелістів, а, отже, й певну їх унікальність, порівняно з традиційними віровченнями.

Одночасно з внутрішньоконфесійною проходила і міжконфесійна уніфікація, про що свідчила, наприклад, схожість порядків денних з'їздів протестантів різного рівня. Як правило, вони включали пункти про звіт правління та ревізійної комісії; повідомлення з регіонів про духовне виховання, влаштування біблійних курсів, будову молитовних будинків, видавничу справу, прийняття нових віруючих, ставлення до влади та державних повинностей, вибори нового правління тощо. Подібними були й порядки денні духовних з'їздів. Перелік питань у них був приблизно таким: «Поняття про церкву та її початок; про прийняття до неї; хрещення; про Вечерю Господню, служителів церкви, рукопокладення, про місію; про матеріальне служіння; про дотримання церковного дня; про шлюб; зауваження та відлучення; про друге пришествя Христа та воскресіння мертвих» тощо [22, арк.85,85зв.]. Деякі розбіжності в порядках денних духовних з'їздів різних протестантських конфесій зумовлювалися лише відмінностями у віровченні. До того ж, духовні зібрання були поодинокими явищами, оскільки їх проведення вимагало високої професійної підготовки організаторів та значних матеріальних витрат, а тому здійснювалися на рівні великих регіональних об'єднань.

У своїй місіонерській діяльності євангелісти автоматично ставали між собою конкурентами на релігійному просторі. Їхні проповідники нерідко вдало працювали на територіях, які знаходилися здавалося б під впливом конкурентів. Так, під час чергової місії на початку 1908 р. проповідник адвентистів К. Шамков в м. Євпаторії тричі на день виступав перед баптистами, після чого навіть сім'я їх проповідника приєдналася до адвентистів. Факт міжконфесійних змагань у своєму краї підтверджує Таврійській губернатор констатує, що «триває боротьба баптистів з євангельськими християнами, а проти обох них виступають адвентисти сьомого дня, котрі поповнюються виключно з їхній рядів» [23, арк.70].

Надто міжконфесійні відносини загострилися у 1920-30-ті рр. Особливо багатограними, динамічними й насиченими вони були між баптистами та євангельськими християнами. Соціальна ніша, найбільш перспективна сфера впливу баптистів та євангельських християн виявилися дуже схожими. Це робило їх і союзниками, і конкурентами на ниві Божій, постійно ставило до порядку денного давнє питання про взаємовідносини обох церков.

Якщо перша спроба об'єднання двох конфесій відбулася в 1905 р., то наступний крок був зроблений на спільному з'їзді віруючих євангельського віросповідання аж на початку 1917 р. У роки «воєнного комунізму» обидві церкви зазнавали однакового зовнішнього тиску, тому на першому плані їхньої діяльності знову була об'єднуюча тенденція. На початку 1918 р. голови баптистів та євангельських християн ухвалили рішення про заснування Тимчасової всеросійської спільної ради,

перше засідання якої відбулося у січні 1920 р., а у травні-червні 1920 р. – об'єднаний з'їзд євангельських християн та баптистів, на якому схвалено рішення про злиття їх в один союз. Однак завдяки багатьом нерозв'язаним питанням воно залишилося лише на папері.

У 1923 р. баптисти ще раз спробували об'єднатися, але на той час лідери євангельських християн, намагалися налагодити зв'язки з православними – «Живою церквою», і тому злиття двох протестантських союзів знову не відбулося. Після цього Колегія Ради Всеросійського союзу баптистів ухвалила рішення про ставлення до євангельських християн: «Визнати, що злиття двох союзів в один неможливе, доки на чолі союзу євангельських християн стоїть І.С. Проханов...» [3, с.133]. У зв'язку з цим керівництво баптистів заборонило своїм громадам допускати на засідання проповідників євангельських християн.

Проте, на регіональному рівні, особливо в громадах, конфронтація між течіями, була значно меншою. Про це свідчили численні спроби їх об'єднання. Так, у 1924 р. у Харкові виникла ініціативна група, метою якої було злиття місцевих євангельських християн та баптистів, але це не дозволив здійснити керівник баптистської конфесії [24, арк.221-222]. У 1925 р. в Житомирській окрузі представники двох течій звернулися до влади за дозволом на проведення об'єднуючого з'їзду, але позитивної відповіді не отримали. Ще один приклад. На похованні дружини адвентиста-проповідника з Кременчука А. Гондаря були присутні і виголошували прощальну промову баптисти [25, с.44], а полтавські адвентисти свої зібрання нерідко проводили в помешканні сусіда-баптиста. Згуртовувало євангелістів й посилення утисків щодо них з боку влади.

Протистояння між конфесіями тривало до кінця 20-х рр. На думку Л. Мітрохіна, стосунки зокрема між баптистами та євангельськими християнами залежали передусім від внутрішньоконфесійної кон'юнктури, й об'єднання між ними не відбулося через відмінність у питаннях культу та значною мірою через амбітність їх керівників. Погоджуючись із висновками дослідника, доповнимо, що не останню роль у цьому зіграли дії влади, яка боялася виникнення єдиного союзу, а тому намагалася загострити стосунки між конфесіями. У 1930-ті рр. ситуація істотно змінилася. Всі протестантські союзи були поставлені владою в однакові умови існування, а точніше – були позбавлені можливості діяти як церковні організації. У зв'язку з цим колишні проблеми міжконфесійного суперництва втратили свою актуальність, адже мова йшла взагалі про виживання релігійних об'єднань.

Насамкінець підсумуємо сказане. Будуючи власні організації центральне керівництво протестантів турбувалося про якнайкращу організацію місії, об'єднувало її діяльність, спрямовувало до однієї спільної мети. При тісній згуртованості громад євангелістів і внутрішній автономії їх місіонерських починань центральні організації водночас знаходили переважно однастайну підтримку в колективній діяльності кожної громади. Це перетворювало протестантські організації у живе й активне релігійне товариство. Об'єднання євангелістів мали певну внутрішню організацію, що загалом конфесійно не вирізнялася, відмінності стосувалися переважно догматики. Обрядовість, місіонерство, міжконфесійні взаємини формувалися під впливом багатьох споріднених факторів, до них зокрема віднесемо: подібність віровчення, однакові простір й умови розвитку за владної політики. Саме еволюція останньої змушувала протестантські конфесії вносити корективи в свою організацію.

З початку XX ст. і до кінця 1920-х рр. у ході розвитку організаційної структури протестантських церков в Україні відбувався процес уніфікації їх внутрішньоконфесійного життя. Особливості в розвитку протестантських союзів зростали по мірі формування та виокремлення в них церковної організації. При цьому чим більш міцнішою й централізованою вона була, тим більшої специфіки та усталеності набував розвиток громад, разом з тим, під тиском владних структур стиралися відмінності між конфесіями.

Джерела та література

1. Безносова О.В. Позднее протестантское сектанство Юга Украины (1850-1905): дисс. ... канд. ист. Наук : 07.00.01 / Оксана Владимировна Безносова. – Днепропетровск, 1997. – 257 с.
2. Парасей А.Ф., Жукалюк Н.А. Бедная, бросаемая бурей... Исторические очерки к 110-летию юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине / А.Ф. Парасей, Н.А. Жукалюк. – К. : Джерело життя, 1997. – 340 с.
3. Калиничева З.В. Социальная сущность баптизма (1917–1929 гг.) / Зоя Владимировна Калиничева. – Л.: Наука, 1972. – 140 с.
4. Коваленко Л. Облако свидетелей Христовых / Леонид Коваленко. – Киев: Центр Христианского сотрудничества, 1997. – 274 с.
5. Лебсак Г.И. Великое Адвентистское Движение и Адвентисты Седьмого Дня в России / Генрих Иванович Лебсак. – Ростов-на-Дону: Издание Церкви АСД, 2006. – 352 с.
6. Митрохин Л.Н. Баптизм и современность. (философско-социологические очерки) / Лев Николаевич Митрохин. – СПб.: РХГИ, 1997. – 480 с.
7. История евангельских христиан-баптистов в СССР. – М.: Издание Всесоюзного совета евангельских христиан-баптистов, 1989. – 624 с.
8. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДА України). – Ф.274. – Оп.1. – Спр.3590.
9. Бондарь С. Адвентизм 7-го дня / Сергей Бондарь. – СПб. : Из-во Департамента духовных дел, 1911. – 103 с.
10. Архів Євро-Азійського дивізіону Генеральної Конференції Церкви адвентистів сьомого дня (м. Москва). – Спр.2.

11. Полтавские епархиальные ведомости. – 1909. – №30.
12. Державний архів в Автономній республіці Крим (далі ДА АРК). – Ф.27. – Оп.1. – Спр.12601.
13. ЦДІА України. – Ф.442. – Оп.861. – Спр.312.
14. ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.3590.
15. ЦДІА України. – Ф.313. – Оп.2. – Спр.3125.
16. ДА АРК. – Ф.118. – Оп.1. – Спр.2525.
17. Державний архів Харківської області (далі ДАХО). – Ф.4. – Оп.157. – Спр.89.
18. ЦДІА України. – Ф.127. – Оп.1074. – Спр.922.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань (далі ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2494.
20. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1647.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф.8. – Оп.3. – Спр.2873.
22. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1450.
23. ДА АРК. – Ф.27. – Оп.1. – Спр.13177.
24. ДАХО. – Ф.845. – Оп.2. – Спр.937.
25. Маслина. – Приложение второе. – 1913. – Февраль.

Ситарчук Р. А. Унифікація діяльності протестантів в період формування їх церковної організації в українських землях

В статті розглядаються важливі аспекти діяльності протестантських конфесій баптистів, євангельських християн і адвентистів сьомого дня в ході формування їх церковних організацій. Їх унифікація обумовлювалась общими истоками, сходством вероучения, одинаковым пространством и условиями развития в рамках политики властей. В каждой из конфессий она имела определенные особенности, однако сходство в общих факторах преобладало.

Ключевые слова: адвентисты сьомого дня, аспект, баптисты, євангельские християне, развитие, структура, унифікация, церковь.

Sitarchuk R. A. Unification of Protestants during the formation of their church organization in the Ukrainian lands

The article deals with important aspects of the Protestant denominations of Baptists, Evangelical Christians and Seventh-day Adventists in the formation of their church organizations. Their unification was determined by the common origins, the similarity of beliefs, the same space and the conditions of development of the policy of the authorities. In each of the denominations it had certain features, but the similarity in the common factors predominated.

Keywords: Aspect, Baptists, evangelicals, evolution, Seventh-day Adventists, structure, unification of the church.

УДК: 94:291.68(477.7)"1920/1930"

Є. О. Голощапова

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ БАПТИСТСЬКИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ У 1920–30–х рр.

Стаття присвячена характеристиці основних напрямків діяльності громад євангельських християн-баптистів у період 1920–30-х рр. на матеріалах південноукраїнського регіону, таких як: внутрішньогромадська, благочинна, організація курсів підготовки професійних кадрів при громадах, забезпечення віруючих духовною літературою, участь в місцевих та всеукраїнських з'їздах баптистів. Доведено, що діяльність місцевих баптистських громад блокувалась радянської владою шляхом правових утисків та репресій, з метою не допущення посилення впливу баптистів на населення.

Ключові слова: баптистська громада, Південна Україна, місіонерство, правові утиски.

Зі встановленням у радянській Україні нової моделі церковно-державних відносин, формально заснованої на відокремленні церкви від держави, а реально спрямованої на побудову атеїстичного суспільства, розвиток та діяльність громад євангельських християн-баптистів упродовж 1920–1930-х рр. зазнав значних змін. Потужний позитивний імпульс, який отримали баптистські громади для розвитку свого потенціалу після прийняття «Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» у 1918 р., швидко згас, поступившись правовому та адміністративному тиску з боку держави.

Аналізуючи історіографію проблеми, варто зауважити, що характерними рисами досліджень 1920–1930-х років є невелика кількість фактичного, переважно загальносоюзного матеріалу, описовий характер робіт та тенденційний погляд на діяльність баптистів. З цієї методологічної позиції релігійні організації класифікувались як представники «буржуазного ладу», ворожі до нового – соціалістичного [1; 2]. З середини 1930-х рр. друкувалися в основному брошури та статті, що носили «викривальний» характер діяльності баптистів. Наприклад, благодійна діяльність баптистів розцінювалася лише як